

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра педагогіки, методики та менеджменту освіти

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

бакалавра

на тему

«Соціально-педагогічний супровід сімей учнів початкової школи з
проблемами у навчанні»

(тема кваліфікаційної роботи)

Виконав: студент 3 курсу, групи ЗМП-ОПН 22
спеціальності: 011 Освітні, педагогічні науки

(код і найменування спеціальності)

_____ / Наталія РАК
(підпис) (ім'я та прізвище)

Керівник _____ / Віталій МАСИЧ
(підпис) (ім'я та прізвище)

Рецензент _____ / Павло ВАСЮЧЕНКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

«До захисту допущено»

В.о.завідувач кафедри _____ / Наталія БРЮХАНОВА
(підпис) (ім'я та прізвище)

Нормоконтроль _____ / Наталія БОЖКО
(підпис) (ім'я та прізвище)

Секретар ЕК _____ / Ольга ЛИТВИН
(підпис) (ім'я та прізвище)

Харків – 2025 рік

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Навчально-науковий інститут «Українська інженерно-педагогічна академія»
Кафедра педагогіки, методики та менеджменту освіти
Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)
Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки
Освітньо-професійна програма «Освітні, педагогічні науки»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри
_____ Наталія БРЮХАНОВА
(підпис, ініціали, прізвище)

“28” квітня 2025 року

З А В Д А Н Н Я
на кваліфікаційну роботу
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

здобувача Рак Наталії МIRONIVNI

1. Тема: «Соціально-педагогічний супровід сімей учнів початкової школи з проблемами у навчанні»

затверджена наказом по університету № 4801-5/923 від 10.04.2025 р.

2. Термін здачі закінченої роботи «11» червня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи/проекту: Об’єкт дослідження - позаурочна діяльність соціального педагога у взаємодії із сім’ями молодших школярів, що мають труднощі в навчанні. Предмет дослідження - комплекс заходів соціально-педагогічного супроводу сімей учнів початкової школи з проблемами у навчанні. Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність комплексу заходів соціально-педагогічного супроводу сімей учнів молодшого шкільного віку, які мають труднощі у навчанні. Завдання дослідження: проаналізувати науково-теоретичні підходи до поняття соціально-педагогічного супроводу у сучасній освіті; визначити основні причини та особливості проблем у навчанні молодших школярів; розробити та впровадити комплекс заходів соціально-педагогічного супроводу сімей учнів початкової школи з проблемами у навчанні; провести аналіз результатів впровадження комплексу заходів соціально-педагогічного супроводу сімей учнів початкової школи з проблемами у навчанні.

4. Зміст роботи/проекту (перелік питань, які належить розробити):
розробити та впровадити комплекс заходів соціально-педагогічного супроводу сімей учнів початкової школи з проблемами у навчанні.

5. Перелік графічного матеріалу (презентаційний матеріал):

презентація доповіді за результатами дослідження з використанням комп'ютерної презентаційної програми Power point

6. Дата видачі завдання «28» квітня 2025 р.

Керівник

(підпис) Віталій МАСИЧ
(ім'я, прізвище)

Завдання прийняв до виконання

(підпис) Наталія РАК
(ім'я, прізвище)

**КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН-ГРАФІК
виконання кваліфікаційної роботи**

№ з/п	Назва етапів роботи та питань, які мають бути розроблені відповідно до завдання	Термін виконання	Позначки керівника про виконання завдань
1	Проаналізувати науково-теоретичні підходи до поняття соціально-педагогічного супроводу у сучасній освіті.	12.05.2025	виконано
2	Визначити основні причини та особливості проблем у навчанні молодших школярів.	29.05.2025	виконано
3	Розробити та впровадити комплекс заходів соціально-педагогічного супроводу сімей учнів початкової школи з проблемами у навчанні. Провести аналіз результатів впровадження комплексу заходів соціально-педагогічного супроводу сімей учнів початкової школи з проблемами у навчанні.	05.06.2025	виконано

Студент

(підпис)

Налія РАК
(ім'я, прізвище)

Нормоконтроль

(підпис)

Наталія БОЖКО
(ім'я, прізвище)

РЕФЕРАТ

Робота містить: 61 с., 3 табл., 75 джерел.

Об'єкт дослідження - позаурочна діяльність соціального педагога у взаємодії із сім'ями молодших школярів, що мають труднощі в навчанні.

Предмет дослідження - комплекс заходів соціально-педагогічного супроводу сімей учнів початкової школи з проблемами у навчанні.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність комплексу заходів соціально-педагогічного супроводу сімей учнів молодшого шкільного віку, які мають труднощі у навчанні.

У дипломній роботі досліджується проблема соціально-педагогічного супроводу сімей учнів початкової школи, які мають труднощі в навчанні. Розкривається суть і зміст соціально-педагогічної підтримки, аналізуються причини виникнення навчальних труднощів у дітей молодшого шкільного віку, а також особливості взаємодії між школою, сім'єю та соціальним педагогом. Увагу зосереджено на ролі соціального педагога у створенні умов для ефективної співпраці з батьками, формуванні позитивного мікроклімату в родині та забезпеченні індивідуального підходу до дитини. Представлено практичні рекомендації та форми роботи з родинами, спрямовані на подолання навчальних проблем та підвищення рівня освітньої успішності учнів.

Ключові слова: соціально-педагогічний супровід, сім'я, початкова школа, труднощі у навчанні, соціальний педагог, взаємодія школа–сім'я, підтримка учня, освітня успішність.

ABSTRACT

Work contains: 61pg., 3 tabl., 75 sources.

The object of the study is the extracurricular activities of a social educator in interaction with families of primary school children with learning difficulties.

The subject of the study is a set of measures for socio-pedagogical support of families of primary school children with learning difficulties.

The purpose of the study is to theoretically substantiate and experimentally verify the effectiveness of a set of measures for socio-pedagogical support of families of primary school children with learning difficulties.

The thesis examines the problem of socio-pedagogical support of families of primary school children with learning difficulties. The essence and content of socio-pedagogical support are revealed, the causes of learning difficulties in primary school children are analyzed, as well as the features of interaction between the school, family and social educator. Attention is focused on the role of the social educator in creating conditions for effective cooperation with parents, forming a positive microclimate in the family and ensuring an individual approach to the child. Practical recommendations and forms of work with families are presented, aimed at overcoming educational problems and increasing the level of educational success of students.

Keywords: socio-pedagogical support, family, elementary school, learning difficulties, social educator, school-family interaction, student support, educational success.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПРОБЛЕМАМИ У НАВЧАННІ	11
1.1. Поняття соціально-педагогічного супроводу в освітньому середовищі	
1.2. Проблеми в навчанні молодших школярів: класифікація, причини, прояви	11
1.3. Психолого-педагогічні особливості розвитку молодших школярів ...	14
1.4. Моделі та методи соціально-педагогічної роботи з сім'ями учнів, що не встигають	19
Висновки до розділу 1	33
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАХОДІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ УЧНІВ З ПРОБЛЕМАМИ У НАВЧАННІ	34
2.1. Розробка комплексу заходів соціально-педагогічного супроводу сімей учнів із проблемами у навчанні	34
2.2. Експериментальна перевірка комплексу соціально-педагогічних заходів для підтримки сімей учнів з проблемами у навчанні	35
Висновки до розділу 2.....	47
ВИСНОВКИ.....	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	52

ВСТУП

Актуальність теми дипломної роботи: "Соціально-педагогічний супровід сімей учнів початкової школи з проблемами в навчанні", полягає в наступному: сім'я в сучасних умовах не завжди виходить зі складних життєвих ситуацій. Вона потребує допомоги ззовні. Таку допомогу може надати служба соціальної допомоги та соціальний педагог.

Соціальний педагог, який безпосередньо працює з дітьми, може за суттю своєї професійної діяльності зробити посильний внесок у справу зміцнення сім'ї. Організуючи в школі спільну роботу сім'ї та класних керівників, він прагне до досягнення кінцевої мети – забезпечення оптимального особистісного розвитку кожної дитини. На сьогоднішній день соціальний педагог розглядає сім'ю як соціальне середовище, яке докорінно визначає ситуацію розвитку дитини в період дитинства. Але водночас, на сучасному етапі, соціальний педагог відчуває значні труднощі: буває важко встановити суть проблеми, розібратися в причинах тих чи інших порушень. Соціальному педагогу необхідно долучатися до організації процесу взаємодії вчителя, сім'ї та дитини, докласти всіх зусиль для оптимальної, результативної роботи.

Обсяг вирішених проблем, пов'язаних з сім'ями та учнями, які відчувають труднощі в навчанні, багато в чому залежить від громадських, правових, освітніх та інших установ, що оточують сім'ю та соціального педагога, який працює з нею. Тому ці установи повинні всіма можливими силами здійснювати підтримку сім'ї, а також брати безпосередню участь у роботі соціального педагога з такими сім'ями.

Дуже часто дитина відстає в навчанні, якщо вона живе в постійних сварках батьків, де батьки п'яниці або наркомани, хронічно хворі або інваліди. Сучасні умови додали ще й безробіття батьків.

Завдання соціального педагога в роботі з сім'єю – це вирішення кризових ситуацій, у тому числі й у шкільній успішності дитини. Крім того, слід звернути увагу і на їх своєчасне попередження та нейтралізацію.

Головна мета – мобілізувати внутрішні сили сім'ї на подолання кризи в навчанні. Для цього, по-перше, необхідно проаналізувати проблеми. По-друге, слід проконсультуватися зі спеціалістами, по-третє, визначити шляхи виходу з кризи. Але будь-яку роботу з сім'єю соціальний педагог починає з її вивчення.

У роботі з сім'єю соціальний педагог виділяє роботу з батьками. Контакт з батьками допомагає ефективніше здійснювати індивідуальну реабілітаційну програму, організувати патронат.

Соціальний педагог, який безпосередньо працює з дітьми, може за суттю своєї професійної діяльності зробити посильний внесок у справу зміцнення сім'ї. На сьогоднішній день соціальний педагог розглядає сім'ю як соціальне середовище, яке докорінно визначає ситуацію розвитку дитини в період дитинства та її шкільного навчання. Але водночас, на сучасному етапі, соціальний педагог відчуває значні труднощі: буває важко встановити суть проблеми, розібратися в причинах тих чи інших порушень. Тому соціальному педагогу необхідно долучатися до організації процесу взаємодії вчителя, сім'ї та дитини, докласти всіх зусиль для оптимальної, результативної роботи.

Таким чином, проблема дослідження полягає у відсутності комплексної соціально-педагогічної роботи з сім'єю та учнем, який має проблеми в навчанні в початковій школі.

Об'єкт дослідження - позаурочна діяльність соціального педагога у взаємодії із сім'ями молодших школярів, що мають труднощі в навчанні.

Предмет дослідження - комплекс заходів соціально-педагогічного супроводу сімей учнів початкової школи з проблемами у навчанні.

Мета дослідження - теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність комплексу заходів соціально-педагогічного супроводу сімей учнів молодшого шкільного віку, які мають труднощі у навчанні.

Завдання дослідження

1. Проаналізувати науково-теоретичні підходи до поняття соціально-педагогічного супроводу у сучасній освіті.

2. Визначити основні причини та особливості проблем у навчанні молодших школярів.

3. Розробити та впровадити комплекс заходів соціально-педагогічного супроводу сімей учнів початкової школи з проблемами у навчанні.

4. Провести аналіз результатів впровадження комплексу заходів соціально-педагогічного супроводу сімей учнів початкової школи з проблемами у навчанні.

Гіпотеза дослідження: якщо до роботи вчителя початкових класів з учнями, що не встигають у навчанні, залучити психолога та соціального педагога в рамках здійснення комплексу заходів з соціально-педагогічного супроводу сім'ї учня, це дозволить покращити якість навчання учня, підвищити його навчальну мотивацію через покращення дитячо-батьківських відносин та зміну ставлення батьків до свого обов'язку з виховання та навчання дитини.

Теоретико-методологічна база дослідження: основні ідеї про соціально-педагогічний супровід сімей: Бітярова М.Р., Сластьонін В.А., Колеснікова І.А., Пічугіна Г.В. Етапи дослідження:

1. Теоретичний аналіз психолого-педагогічної літератури з теми дослідження;

2. Постановка проблеми, вибір діагностичних методик, визначення суті експерименту;

3. Формуючий експеримент;

4. Контрольна діагностика;

5. Аналіз та інтерпретація результатів експерименту.

На кожному етапі нашого дослідження застосовувалися наступні методи дослідження: теоретичні (вивчення психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження, аналіз, систематизація, узагальнення); методи емпіричного рівня (бесіда, діагностування, педагогічний експеримент).

Експериментальна база дослідження: дослідження проводилося в період з 11.11.2024 р. по 27.05.2025 р. Базою дослідження стала Берестинський ліцей №5 Берестинської міської ради Харківської області. У дослідженні брали участь 27 учнів 2А класу.

Практична значущість випускної кваліфікаційної роботи полягає в тому, що підготовлений комплекс заходів з соціально-педагогічного супроводу сімей та учнів, які мають проблеми в навчанні, може бути використаний соціальними педагогами та вчителями початкових класів у процесі роботи з учнями, що не встигають у навчанні.

Достовірність, обґрунтованість отриманих результатів.

Достовірність отриманих даних підтверджується даними експериментальної роботи.

Структура роботи: випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

РОЗДІЛ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З ПРОБЛЕМАМИ У НАВЧАННІ

1.1. Поняття соціально-педагогічного супроводу в освітньому середовищі

За визначенням М. Р. Бітянової, супровід – це система професійної діяльності педагогічної спільноти, спрямована на створення соціально-психологічних умов для успішного навчання та психологічного розвитку в ситуаціях взаємодії.

Проблема супроводу знайшла відображення і в численних педагогічних дослідженнях (К. А. Абульханова-Славська, О. І. Русіна, Н. М. Михайлова, С. М. Юсфін, Л. М. Проколієнко, В. К. Котирло, А. В. Мудрик та ін.). Сьогодні думка про супровід розвитку висловлюється педагогами, які розвивають ідеї «педагогіки успіху». Під супроводом у цьому випадку розуміється метод, що забезпечує створення умов для прийняття суб'єктом розвитку оптимальних рішень у різних ситуаціях життєвого вибору [15]. Педагогічний супровід, за визначенням Н. П. Спіріної, є процесом взаємодії таких функцій:

- функція спрямування – супроводжувати разом з кимось (супутник, охоронець, вказівник шляху);
 - функція взаємодії – супроводжувати, тобто напучувати, висловлювати своє ставлення до чогось, когось;
 - функція співучасті – брати одночасну участь у діяльності (музичний, жестовий та інший супровід);
 - функція стимулювання – доповнювати, супроводжувати;
 - функція вдосконалення – прикрашати, посилювати дію когось, чогось.
- Під супроводом Н. Л. Коновалова розуміє взаємодію того, хто супроводжує, і

того, кого супроводжують, спрямовану на вирішення життєвих проблем того, кого супроводжують [20].

Педагогічний супровід – це процес зацікавленого спостереження, консультування, особистої участі, заохочення максимальної самостійності дитини в проблемній ситуації за мінімальної, порівняно з підтримкою, участі педагога. Педагогічний супровід передбачає вміння педагога бути поруч, слідувати за учнем, супроводжуючи його індивідуальне просування в навчанні. Супровід розглядається В. А. Сластьоніним та І. А. Колесниковою як одна з форм педагогічної підтримки, застосовна до старших школярів [29].

Г. В. Пічугіна розглядає педагогічний супровід як безперервну (заздалегідь сплановану) діяльність, спрямовану на запобігання труднощам [30].

1.2. Проблеми в навчанні молодших школярів: класифікація, причини, прояви

Навчання молодших школярів має проходити в максимально дружній атмосфері. Насамперед, потрібно постаратися уникати будь-яких конфліктів, які можуть назрівати в колективі молодших школярів. Багато психологів радять звертати увагу на те, як може змінюватися настрій у дитини. Якщо відбуваються занадто різкі перепади, або дитина часто перебуває в плаксивому настрої, то варто показати її фахівцеві. Тільки завдяки кваліфікованій допомозі можна буде дізнатися корінь усіх проблем, оскільки можливо, що у дитини починають проявлятися психологічні відхилення, які можуть бути пов'язані як з нездоровою обстановкою в колективі, так і з конфліктом з учителем.

Труднощі в навчанні молодших школярів виникають часто через те, що дитина виявляється погано підготовленою до процесу навчання в школі. Багато психологів рекомендують вибирати таку методику підготовки дітей до школи, яка не виключатиме можливості спілкування зі своїми однолітками. Найкраще, якщо це буде проходити в спеціалізованому центрі, де дитина не тільки

перебуватиме в колективі з іншими дітьми, а й під наглядом фахівця. Багато батьків підкреслюють, що яку б методику для навчання не було обрано, необхідно, щоб вона враховувала не тільки той мінімум, який потрібно буде дізнатися дитині перед початком навчання, а й враховувала її фізіологічні та психологічні особливості. Тому краще підбирати той чи інший спосіб навчання тільки після консультації у лікарів, під час якої можна буде визначити рівень розвитку дитини.

Складнощі в навчанні учнів молодших класів можуть виникнути і в тому випадку, якщо батьки приділили недостатню увагу не тільки їхній підготовці перед школою, а й самим дітям. Трапляється так, що відсутність постійного контролю з боку вчителя теж може стати фактором, що сприяє розвитку проблем дитини з навчанням. Багато дітей, до того ж, отримавши одного разу різку відповідь, бояться перепитувати та уточнювати що-небудь у вчителя, навіть якщо вони не зрозуміли що-небудь з нової теми. Необізнаність у різних сферах незабаром може призвести не тільки до погіршення рівня освіти дитини, а й до деяких психологічних проблем, пов'язаних з боязною глузування з боку однолітків та вчителів. Відомо, що психіка молодшого школяра дуже сприйнятлива, тому щоб уникнути проблем з якістю їхньої освіти, необхідно постаратися не тільки терпляче роз'яснювати йому незрозумілий матеріал, а й створити здорову дружню атмосферу в колективі. Проблеми в навчанні молодших школярів у більшості випадків вирішувані, найголовніше, не запускати їх, а своєчасно намагатися відреагувати на найменші зміни в поведінці та настрої дитини. Для цього потрібно не тільки постійно розпитувати його про те, як пройшов день у школі, а й слухати дитину навіть тоді, коли вимушено доводиться займатися якоюсь іншою справою. Багато хто вважає, що творчий підхід до навчання молодших школярів є найбільш ефективним. І дійсно, дана методика дозволяє не тільки зацікавити дитину в навчанні, зробити процес вивчення більш цікавим і захоплюючим, а й розкрити потенціали школяра в тій чи іншій справі. Найголовніше в цій методиці – поєднувати творчі заняття з похвалою, оскільки часто на уроках діти бувають

її обділені. Кожній дитині подобається, коли її хвалять, коли нею пишаються улюблені батьки, тому завдяки цікавим творчим заняттям і такій потужній мотивації можна уникнути багатьох труднощів у навчанні. Деякі проблеми в навчанні виникають з дітьми, які з якихось причин є розсіяними, пишуть повільно і так само повільно відповідають на поставлені запитання. Кричати на дитину ні в якому разі не варто, адже можна все виправити завдяки простим вправам.

Для того щоб зробити методику навчання таких дітей найбільш ефективною, потрібно приділяти їм більше уваги, включити в процес навчання розв'язання завдань різного рівня – від простих до більш складних логічних. Згодом це допоможе дитині навчитися не тільки зосереджувати увагу на чомусь одному, а й навчить її швидко орієнтуватися в наданій інформації. Ігрова діяльність теж повинна займати частку в процесі всього навчання, оскільки діти, часто, ще не звикли до постійного навантаження.

Протягом заняття можна дати їм кілька хвилин перерви, але при цьому не просто залишити їх, а провести з ними легку зарядку, розімкнути руки або провести невелику вікторину. Це не тільки дозволить урізноманітнити урок, а й зробити його більш цікавим для дітей. Крім цього, кожна методика навчання повинна передбачати наявність різних завдань, які можна буде виконувати учням, тому не варто концентруватися тільки на одному або двох видах завдань. Багатьох проблем і труднощів у навчанні дитини досить просто уникнути, якщо відразу знайти не тільки правильний підхід до неї, а й хорошу методику навчання, що виявляє слабкі місця в навчанні.

1.3. Психолого-педагогічні особливості розвитку молодших школярів

Молодшим шкільним віком прийнято вважати вік дітей приблизно від 7 до 10-11 років, що відповідає тому моменту, коли дитина навчається в початкових класах школи. У цьому віці відбувається функціональне

вдосконалення мозку: розвивається аналітико-систематична функція кори; поступово змінюється співвідношення процесів збудження і гальмування. Хоча процес гальмування стає все більш сильним, процес збудження, як і раніше, переважає, і молодші школярі досить збудливі та імпульсивні.

Навчання в молодших класах допомагає в розвитку таких психічних процесів пізнання навколишнього світу, як відчуття і сприйняття. Молодші школярі відрізняються гостротою і свіжістю сприйняття, дитина з живою цікавістю сприймає навколишній світ, який з кожним днем розкриває перед нею все нові й нові сторони.

Характерні особливості учнів молодших класів:

- яскраво виражена емоційність сприйняття;
- слабкість довільної уваги (дитині складно зосередитися самостійно, особливо якщо їй не цікаво те, що розповідають, або незрозуміле завдання, яке потрібно виконати);
- розвинена мимовільна увага (все нове, несподіване, яскраве, цікаве само собою привертає увагу дитини, без будь-яких зусиль з її боку).

У ході навчання у дитини розвивається пам'ять, поліпшується запам'ятовування, розвивається можливість її регуляції.

У молодших школярів більш розвинена наочно-образна пам'ять, ніж словесно-логічна. Вони швидше запам'ятовують і міцніше зберігають у пам'яті конкретні відомості, події, обличчя, предмети, факти, ніж визначення, описи, пояснення. Також діти у віці 7-11 років схильні до механічного запам'ятовування, вони не усвідомлюють смислові зв'язки всередині матеріалу, що запам'ятовується. Уява молодшого школяра найчастіше розвивається в напрямку відтворення, тобто дитина здатна сприймати і створювати образи відповідно до вже наявної інформації: опису, малюнка. Творча уява також розвивається, але трохи повільніше.

Характер молодших школярів також відрізняється деякими особливостями:

- імпульсивність (діти у віці 7-11 років схильні діяти негайно, під впливом імпульсу, спонукань, не подумавши і не зваживши всіх обставин);
- загальна недостатність волі (молодшому школяреві складно долати труднощі та перешкоди, він може опустити руки при невдачі, втратити віру в свої сили і можливості);
- вередливість, впертість (своєрідна форма протесту дитини проти тих твердих вимог, які їй пред'являє школа, проти необхідності жертвувати тим, що хочеться, в ім'я того, що треба);
- емоційність (молодші школярі не вміють стримувати свої почуття, контролювати їх зовнішній прояв, вони безпосередні та відверті, у них часто змінюється настрій).

Психологічні особливості першокласників.

Численні «можна», «не можна», «треба», «належить», «правильно», «неправильно» лавиною обрушуються на першокласника. Ці правила організації нового шкільного життя – сильний стрес для дитини.

Перший клас, особливо перша чверть навчального року – феєрверк різноманітних почуттів, що переповнюють, від захоплення і здивування до тривоги, розгубленості та напруги. У першокласника знижується опірність організму, можуть порушуватися сон і апетит, дитина може вередувати без приводу, бути дратівливою і плаксивою. Головне правило для батьків першокласника: терпіння і розуміння. Важливо обговорити з дитиною її переживання, зміни в її звичному житті, пояснити причину і необхідність того, що відбувається. Звичайно, відразу у маленького учня може не все виходити, це природно, дитина прийшла в школу, щоб вчитися. Важливо підтримати дитину на цьому етапі, щоб вона повірила в себе і полюбила навчання в школі. Також не варто забувати про режим дня, відпочинок та ігри, все-таки 6-7-річний учень – ще зовсім дитина, в житті якої має бути час для пустощів і радощів.

Психологічні особливості другокласників.

До другого класу діти приходять вже «бувалими» школярами: період адаптації до навчання, нових обов'язків, відносин з дорослими та однолітками закінчено. Тепер маленький школяр добре уявляє собі, що чекає його в школі, і його настрій багато в чому залежить від того, наскільки успішним був для нього перший рік навчання.

У молодшого школяра починає формуватися самооцінка, яка відображає знання дитини про себе, її ставлення до себе, оцінки власної діяльності як безпосередньо дитиною, так і оточуючими її людьми. Що є важливим фактором формування позитивної самооцінки дитини? Її власні успіхи в навчанні, а також позитивне ставлення до неї з боку близьких дорослих, їх розуміння і підтримка. Психологічні особливості третьокласників.

Третій клас є переломним у житті молодшого школяра. Багато вчителів відзначають, що саме з третього року навчання діти починають дійсно усвідомлено ставитися до навчання, проявляти активний інтерес до пізнання. Це багато в чому пов'язано з тими значними змінами, які відбуваються в загальному інтелектуальному розвитку дітей у цей період: саме між другим і третім класами відбувається стрибок у їхньому розумовому розвитку. Саме на цьому етапі навчання відбувається активне засвоєння і формування розумових операцій, більш інтенсивно розвивається вербальне мислення, поліпшується сприйняття, увага, пам'ять. Психологічні особливості четвертокласників.

До четвертого класу у більшості дітей вже складається індивідуальний стиль навчальної роботи. Загальний підхід дитини до її виконання добре простежується при підготовці домашніх завдань:

- одні приступають до уроків відразу після приходу зі школи, іншим потрібен відпочинок;
- хтось швидко і легко включається в роботу, а комусь потрібен підготовчий період;
- одна дитина починає виконувати домашні завдання з важких навчальних предметів, інша, навпаки, з легких;

— деякі діти краще засвоюють матеріал з опорою на графічні зображення (малюнки, схеми тощо), інші віддають перевагу словесному поясненню.

Індивідуальний стиль навчальної роботи проявляється не тільки в загальному підході до виконання навчальних завдань, а й у використанні школярами різних навчальних умінь і навичок. Важливо, щоб школяр набув уміння вчитися: якісно засвоювати пропоновані знання і, в разі необхідності, добувати їх самостійно.

Які ж загальні вміння важливі для успішного навчання? Серед них можна відзначити такі:

- слухати вчителя;
- виділяти головну думку повідомлення;
- зв'язно переказувати зміст тексту;
- відповідати на питання до тексту;
- ставити питання до тексту;
- робити змістовні висновки на основі отриманої інформації;
- письмово висловлювати свою думку;
- залучати додаткові джерела інформації, користуватися довідковою літературою;
- адекватно оцінювати результати власної роботи.

Більшість цих умінь спирається на розумові здібності: уміння порівнювати і знаходити спільне і відмінне; уміння виділяти головне, відрізняти істотне від несуттєвого, робити логічні висновки.

Вчитися всьому цьому необхідно в початковій школі, поки обсяг навчального навантаження значною мірою дозований. У середніх класах ці вміння виявляться життєво необхідними, оскільки помітно зросте кількість нової інформації, складнішим стане і її зміст.

Невміння ж правильно працювати з навчальним матеріалом може стати причиною зниження успішності, невиправданого перевтоми школяра.

До четвертого класу у більшості школярів намічається диференціація навчальних інтересів, складається різне ставлення до навчальних предметів: одні дисципліни подобаються більше, інші – менше.

Перевага тих чи інших навчальних предметів багато в чому пов'язана з індивідуальними схильностями і здібностями дитини: комусь подобається математика, у когось яскраво проявляються лінгвістичні здібності.

Психологічні дослідження показують, що ні до чого не здібних дітей немає. Навіть якщо школяр не виділяється своїми навчальними успіхами і на перший погляд однаково байдуже ставиться до всіх предметів, він неодмінно виявляє схильність до кращого засвоєння навчального матеріалу того чи іншого змісту. Саме такі схильності, що вказують на сильніші сторони розвитку дитини, і необхідно підтримувати.

Звичайно, навчання – головна, провідна діяльність молодшого школяра. Але все-таки життя дітей не обмежується стінами школи.

За її межами дитина також може бути занурена в такі заняття, які дозволять їй проявити свої вміння, домогтися успіху, набути впевненості в собі.

1.4. Моделі та методи соціально-педагогічної роботи з сім'ями учнів, що не встигають

Серед численних умов і факторів, що впливають на розвиток і виховання дитини, по праву провідною вважається сім'я. Вона є тим єдиним середовищем життя і розвитку дитини, в якому закладаються основи особистості. Яку б сторону розвитку дитини ми не взяли, завжди виявиться, що вирішальну роль на тому чи іншому віковому етапі відіграє сім'я.

Часто бесіди з батьками допомагають знайти правильний підхід до учня - адже близькі добре знають його і можуть багато підказати, допомогти визначити причину того чи іншого вчинку.

Основне завдання вчителя і соціального педагога - активізувати педагогічну, виховну діяльність сім'ї, надати їй цілеспрямованого, суспільно значущого характеру.

Основна форма роботи з колективом батьків - батьківські збори, разом з учителями початкових класів, які проводяться щомісяця, а якщо це необхідно щотижня.

Батьківські збори зближують учителів і батьків, наближають сім'ю до школи, допомагають визначити найбільш оптимальні шляхи впливу у виховному впливі на дитину. На зборах батьків систематично знайомлять з цілями і завданнями, змістом, формами і методами, виховання і навчання дітей у сім'ї та школі.

Залучення батьків до виконання доручень до щоденної доброзичливої допомоги школі - важливе, нагальне завдання в роботі вчителя, соціального педагога з сім'єю.

Виходячи з планів роботи, індивідуальних бесід з батьками, відвідувань сім'ї, підсумків роботи батьківських зборів, соціальний педагог може проводити колективні консультації з батьками, з особливо хвилюючих їх проблем. Отже, істотним фактором впливу школи на сімейне виховання є індивідуальна робота з батьками. Вона охоплює різні сторони навчальних занять учнів, їхнє моральне формування, організацію трудової діяльності та професійну орієнтацію.

В індивідуальній роботі з батьками насамперед слід вказати на створення необхідних домашніх умов для навчальних занять і трудової діяльності школярів, а також здійснення контролю в сім'ї за їхньою поведінкою та дотриманням режиму дня. І. Ф. Харламов підкреслює, що деякі батьки не приділяють цим питанням належної уваги, що негативно позначається на успішності та моральному розвитку учнів. В окремих сім'ях батьки не дбають про організацію дозвілля дітей та виховання у них здорових духовних потреб. Зокрема, виявляється, що деякі учні мало читають, не виявляють інтересу до музики та образотворчого мистецтва і занадто багато часу проводять біля

телевізора. У низці випадків батьки без належної уваги ставляться до задоволення запитів учнів у галузі технічної творчості, не допомагають їм у створенні «робочих куточків». Не зжиті також факти, коли деякі батьки прагнуть зняти з себе відповідальність за виховання дітей навіть тоді, коли окремі учні здійснюють серйозні пустощі в школі, не виконують домашніх завдань тощо, і повністю перекласти її на вчителів. Усе це, природно, вимагає відповідної індивідуальної роботи з батьками [2, с.500-501].

Форми індивідуальної роботи та її вплив на батьків найчастіше вимагають вжиття відповідних заходів з боку сім'ї та школи щодо поліпшення виховання учнів. У цих випадках учителі спільно з батьками аналізують причини недоліків у навчанні та поведінці школярів і намічають шляхи їх подолання. Якщо, наприклад, учень часто не виконує домашніх завдань і не вчить уроків, а в сім'ї ніхто не стежить за їх виконанням, учителі домовляються з батьками про посилення контролю за домашнім навчанням школяра. Такі ж прийоми роботи з сім'єю використовуються школою і тоді, коли учні витрачають занадто багато часу на перегляд телевізійних програм або потребують контролю за поведінкою у вільний час тощо.

Індивідуальна робота часто має характер педагогічних консультацій батьків та надання їм практичних порад щодо поліпшення сімейного виховання. Наприклад, окремі учні відрізняються підвищеною нервозністю або впертістю. Не всі батьки достатньо компетентні в підході до таких дітей і потребують кваліфікованої допомоги педагогів.

Дуже важливою є індивідуальна робота з батьками учнів, які виявляють інтерес і здібності до вивчення окремих навчальних предметів або особливу обдарованість у галузі мистецтва. Контакти школи з батьками таких учнів виражаються в тому, щоб батьки, дбаючи про розвиток творчих задатків дітей і створюючи для цього необхідні умови, звертали увагу на залучення їх до інших видів діяльності, і особливо до суспільно корисної роботи. Усе це сприятиме їхньому правильному моральному формуванню [2, с.503].

Однак, далеко не всі освітні установи приділяють належну увагу вдосконаленню виховного процесу, вибудовуванню на належному рівні відносин з сім'єю та іншими соціальними інститутами. Внаслідок цього відбувається відчуження сім'ї від освітніх установ, педагогів - від сім'ї, сім'ї - від інтересів творчого та вільного розвитку особистості дитини.

Освітня установа була, є і залишиться одним з найважливіших соціальних інститутів, що забезпечують виховний процес і реальну взаємодію дитини, батьків і соціуму.

Практика показує, що деякі батьки не мають спеціальних знань у галузі виховання, відчують труднощі у встановленні контактів з дітьми. Педагоги та батьки, намагаючись спільно знайти найбільш ефективні способи вирішення цієї проблеми, визначають зміст і форми педагогічної просвіти. У створенні союзу батьків і педагогів найважливіша роль належить останнім. Не всі батьки відгукуються на прагнення педагога до співпраці, виявляють інтерес до об'єднання зусиль з виховання своєї дитини.

Діяльність батьків і педагогів в інтересах дитини може бути успішною тільки в тому випадку, якщо вони стануть союзниками, що дозволить їм краще пізнати дитину, побачити її в різних ситуаціях, і таким чином допомогти дорослим у розумінні індивідуальних особливостей дітей, розвитку їхніх здібностей, формуванні ціннісних життєвих орієнтирів, подоланні негативних вчинків і проявів у поведінці. Педагогам важливо встановити партнерські відносини з сім'єю кожного вихованця, створити атмосферу взаємопідтримки та спільності інтересів. Саме сім'я з раннього дитинства покликана закласти в дитину моральні цінності, орієнтири на побудову розумного способу життя [3, с.25].

М.П. Осипова у зв'язку з цим радить наступне: «Перш за все, постарайтеся переконати батьків у тому, що без їхньої допомоги ваша робота з виховання дітей буде не настільки ефективною» [4, с.18].

Працюючи з батьками, важливо досягти обопільного одкровення, пізнання і розуміння, створити умови батькам познайомитися не тільки з

учителем, а й між собою, зі школою та шкільною адміністрацією, подати якомога більше інформації про школу, про навчання, виховання та інші питання, що цікавлять батьків.

Успіх взаємодії багато в чому залежить від позиції педагога: неприпустимі повчальність у спілкуванні, повчальний тон. Надаючи індивідуальну допомогу та впливаючи на батьків з метою поліпшення сімейного виховання, вчителям слід проявляти необхідний педагогічний такт.

На думку І.Ф. Харламова, особливо критичної оцінки заслуговує такий метод, коли вчителі скаржаться батькам на тих дітей, які «погано поводяться» у школі. Такі скарги, як правило, не дають позитивного ефекту, а іноді приносять і пряму шкоду [2, с.502].

У взаємодії з батьками педагог повинен проявляти ввічливість і коректність, уміння стримувати свої емоції.

С.Р. Бутрим підкреслює, що в основу будь-якого спілкування педагога з батьками мають бути включені п'ять обов'язкових елементів. Причому відсутність будь-якого з них є неприпустимою. Ці елементи такі:

Висловлення позитивного ставлення до учня: «що хорошого я можу сказати...», тобто перелік позитивних рис характеру, хороших тенденцій у розвитку учня, позитивних явищ у групі, характеристика нехай ледь помітного або значного просування у навчанні, моральних вчинках, духовному розвитку учня, подолання негативних явищ минулого.

Що дає цей елемент зустрічі з батьками? Перш за все – взаємне розташування батьків та педагога: психотерапевтичний настрій, самонавіювання педагога на те, що він має справу з нормальною дитиною, в якій багато хорошого. І настрої батьків на педагога, уважне сприйняття його порад. У свідомості батьків утверджується думка: «Він (педагог) так само, як і я, любить мою дитину, шанобливо до неї ставиться, йому можна довірити мої турботи та тривоги; ось хто мені може допомогти».

Визначення проблеми, яка може бути виражена у словах педагога: «але мене турбує...». І далі – суть того негативного, заради чого зустріч задумана.

Причому важливо висловлювати своє невдоволення у формі занепокоєння (адже ми обоє любимо, поважаємо, цінуємо Вашу дитину і однаково зацікавлені у вирішенні її проблем). Такий підхід забезпечує атмосферу взаємоповаги, доброзичливості, зацікавленості у вирішенні проблеми, прийняття батьками інформації про негативне у їхньому сині (дочці).

Виявлення та аналіз причин неприйнятної поведінки учня. Необхідно проаналізувати ті обставини, в яких мав місце вчинок, наслідком яких інших явищ та процесів він є. Адже процес виховання – процес багатфакторний. І для його нормального перебігу необхідне створення гармонійного виховного середовища – посилення позитивних факторів та усунення негативних. Тут важливий союз педагогів та батьків, їхня взаємна прихильність та довірливість, повна відвертість.

Пошук можливих варіантів вирішення проблеми, що виникла. Вибір найефективніших заходів виховного впливу на учня, клас загалом.

Вироблення єдиного стилю та тону, педагогічного такту, спільних критеріїв оцінки вчинків та особистості учня. Наприклад, «Давайте не будемо принижувати його (її) підозрою (недовірою, дріб'язковою опікою)»; «Треба дати йому (їй) більше самостійності»; «До вашого сина потрібно підвищувати вимоги і в навчальному закладі, і вдома»; «Потрібно змінити тактику суворості та викриття у дріб'язкових проступках на довіру та непомітний для учня контроль» тощо [5, с.24].

Ці п'ять елементів взаємодії педагога та батьків поступово змінюють стосунки, роблять їх більш продуктивними, призводять до гармонії сторін у рамках педагогічного трикутника (педагог – батьки – учні).

Важливим за силою впливу на дитину фактором після сім'ї виступає навчальний заклад. Успіх його позитивного впливу на дітей залежить від морально-психологічного вигляду педагогів, їхньої психолого-педагогічної підготовки, ставлення до своїх обов'язків, а також від уміння плідно співпрацювати з батьками.

Робота з сім'єю – важливий напрямок діяльності педагогічного колективу освітнього закладу, що забезпечує зростання якості виховно-освітньої діяльності.

Форми роботи вчителя з батьками різноманітні:

- індивідуальні: відвідування сімей учнів вдома, бесіди з батьками у школі, дні консультацій батьків у школі;
- групові: взаємна робота вчителя та батьків на уроках, коли батьки допомагають вчителю вести урок; та робота з активом;
- колективні: класні збори, загальношкільні батьківські збори, батьківські конференції з обміну досвідом виховання, консультації, вечори запитань та відповідей, спільні позакласні заходи тощо.

Зміст усіх форм роботи школи з сім'єю полягає в організації активної виховної їхньої взаємодії, спрямованої на всебічний розвиток підростаючого покоління [1, с.63-64].

У рамках дипломної роботи ми зупинимося на індивідуальній роботі педагогів з батьками учнів, які мають труднощі у навчанні.

Основними принципами діяльності педагога виступають:

- принцип індивідуального підходу до особистості на основі беззастережного визнання її унікальності та цінності;
- принцип професійної взаємодії педагога з дорослими, що мають відношення до дитини, учня (батьками).

Завдання індивідуального підходу – найповніше виявлення індивідуальних способів розвитку, можливостей особистості, зміцнення її власної активності, розкриття її неповторності.

Завдання педагога полягає в тому, щоб знайти індивідуальні, специфічні для учня способи оптимального розвитку його інтересів, здібностей, його особистості загалом, можливостей його самовиховання та самоорганізації, і на цій основі визначення програми подальшої роботи з ним.

Завдання професійної взаємодії педагога з батьками учня – забезпечити педагогічно доцільні умови для розвитку особистості.

Консультування як особливий вид допомоги сім'ї учнів з проблемами у навчанні. Організація консультацій для батьків учнів у школі – один із найактуальніших та найзатребуваніших на сьогодні напрямків співпраці школи та сім'ї. Більшість батьків, які не знаходять часу для систематичної самоосвіти, зазвичай звертаються до школи за разовими консультаціями – і, як правило, в екстрених випадках: неуспішність дитини, погана поведінка, конфлікти з учителем. Головна мета консультації – досягнення глибшого, об'єктивного розуміння батьками проблем дитини, її особистості загалом, визначення своєї виховної стратегії у спілкуванні з нею та способів взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу.

Педагогічне консультування має суто індивідуальний характер, і потреба в ньому виникає тоді, коли ситуація стає надзвичайною, що вимагає екстреної допомоги. Головне завдання на цьому етапі – спробувати надати сім'ї не лише інформаційно-педагогічну підтримку, а й емоційну. Організація консультативної допомоги для батьків в освітньому закладі має свою специфіку. З одного боку, консультування має мати суворо конфіденційний характер, а з іншого – необхідно відстежувати характер труднощів батьків та учнів, щоб вчасно скоригувати свою діяльність. Найкраще, якщо збором таких даних займатиметься штатний психолог. Завдання адміністрації – розробити механізм збору подібної інформації та провести необхідний системний аналіз.

Діагностика сім'ї є постійним компонентом у діяльності педагога, на якому ґрунтується система допомоги та підтримки сім'ї. Проведення діагностичних процедур вимагає дотримання низки принципів: комплексності, об'єктивності, достатності, послідовності тощо. Не слід розширювати діагностику, якщо для цього немає необхідних показань. Нове дослідження може бути розпочато лише на основі аналізу попередньої діагностичної інформації. Слід починати з первинної діагностики скарг батьків, а далі, вивчивши обґрунтованість цих скарг, виявити причини зазначених порушень. Деякі дослідники вважають, що в основі діагностики сім'ї та сімейного виховання лежать два положення:

– теоретичне положення – причини порушень у поведінці та розвитку дитини можуть лежати в особливостях дитячо-батьківських відносин, стилі виховання, а також у спотворенні процесу саморозвитку;

– практичне положення – побудова діагностики за принципом «розгалуженого дерева», тобто наступний діагностичний крок робиться лише в тому випадку, якщо отримано відповідний результат на попередньому етапі [16, с.19].

Консультування батьків може бути двох типів:

– методичне (все, що стосується освоєння освітньої програми, індивідуального освітнього маршруту учня – для дітей, що щойно вступили, та обдарованих учнів – способів додаткової освіти);

– психологічне (все, що пов'язано з індивідуальними особливостями дитини та її соціалізацією).

Розрізняють два види консультацій: індивідуальні та тематичні. Розглянемо їх докладніше.

Індивідуальні консультації – одна з найважливіших форм взаємодії педагога з сім'єю. Особливо вона необхідна, коли педагог набирає клас. Для того, щоб подолати занепокоєння батьків, страх розмови про свою дитину, необхідно проводити індивідуальні консультації-співбесіди з батьками. Готуючись до консультації, необхідно визначити низку питань, відповіді на які допоможуть плануванню виховної роботи з дітьми. Індивідуальна консультація повинна мати ознайомчий характер та сприяти створенню хорошого контакту між батьками та педагогом. Педагог повинен дати батькам можливість розповісти йому все те, з чим вони хотіли б його познайомити в неофіційній обстановці, та з'ясувати необхідне для своєї професійної роботи з дитиною: особливості здоров'я дитини; її захоплення, інтереси; переваги у спілкуванні в сім'ї; поведінкові реакції; особливості характеру; мотивації навчання; моральні цінності сім'ї [12, с.56].

В ході індивідуальної консультації можна використовувати анкету «Моя дитина», яка заповнюється педагогом спільно з батьками: коли вона

народилася, найцікавішим у перші роки життя було..., про здоров'я можна сказати наступне..., коли постало питання про підготовку до школи, то ми..., її ставлення до школи було..., у перші роки вона навчалася в основному., їй подобалися такі предмети, як., стосунки з першою вчителькою були., спілкуючись з однокласниками, труднощі у вихованні пов'язані з ...

Хотілося б, щоб педагоги звернули увагу на тематичні консультації. У кожному класі є діти та сім'ї, які переживають одну й ту саму проблему, відчувають ідентичні труднощі особистісного плану та навчального. Іноді ці проблеми носять конфіденційний характер, і тоді їх можна вирішувати лише в колі тих людей, яких ця проблема об'єднує, і розуміння проблеми та одне одного спрямоване на її спільне вирішення. Для того, щоб тематична консультація відбулася, батьки повинні бути переконані в тому, що ця проблема їх стосується і вимагає невідкладного вирішення. Батьків запрошують для участі в тематичній консультації за допомогою спеціальних запрошень. У тематичній консультації повинні брати участь фахівці з вирішення проблеми, які можуть знайти оптимальний варіант її вирішення. Це соціальний педагог, психолог, сексолог, представник правоохоронних органів тощо. В ході тематичної консультації батьки отримують рекомендації щодо проблеми, яка їх хвилює.

Приблизна тематика консультацій для батьків: дитина не хоче вчитися. Як їй допомогти?; погана пам'ять дитини. Як її розвинути?; єдина дитина в сім'ї. Шляхи подолання труднощів у вихованні; покарання дітей. Якими їм бути?; тривожність дітей. До чого вона може призвести?; сором'язлива дитина - проблема та шляхи її подолання; грубість та нерозуміння в сім'ї; талановита дитина в сім'ї; друзі дітей - друзі дому чи вороги?; три покоління під одним дахом - проблеми спілкування [12, с.59].

Отже, організація консультацій для батьків учнів у школі - один з найактуальніших та найзатребуваніших на сьогодні напрямків співпраці школи та сім'ї.

Педагогічне консультування носить суто індивідуальний характер, і потреба в ньому виникає тоді, коли ситуація стає надзвичайною, що вимагає екстреної допомоги. Головне завдання на цьому етапі - спробувати надати сім'ї не тільки інформаційно-педагогічну підтримку, а й емоційну.

У спілкуванні з батьками педагог повинен проявляти максимум тактовності. Неприпустимо соромити батьків, натякати на невиконання ними свого обов'язку по відношенню до сина чи дочки. Підхід вчителя повинен бути таким: «Перед нами стоїть спільна проблема. Що ми можемо зробити для її вирішення?» Тактовність особливо важлива з тими батьками, які впевнені, що їхні діти не здатні на погані вчинки. Не знайшовши до них правильного підходу, педагог зіткнеться з їхнім обуренням та відмовою від подальшої співпраці. Принципи успішного консультування - довірчі відносини, взаємоповага, зацікавленість, компетентність.

Консультації з батьками корисні як для них самих, так і для вчителя. Батьки отримують реальне уявлення про шкільні справи та поведінку дитини, вчитель же - необхідні йому відомості для більш глибокого розуміння проблем кожного учня. Обмінявшись інформацією, обидві сторони, можливо, дійдуть взаємної згоди щодо конкретних форм батьківського сприяння.

Формування співпраці дітей, батьків та педагогів залежить, перш за все, від того, як складається взаємодія дорослих у цьому процесі. Результат виховання може бути успішним тільки за умови, якщо педагоги та батьки стануть рівноправними партнерами, оскільки вони виховують одних і тих же дітей. В основу цього союзу має бути покладено єдність прагнень, поглядів на освітній процес, спільно вироблені спільні цілі та освітні завдання, а також шляхи досягнення намічених результатів.

Як педагоги, так і батьки хочуть бачити своїх дітей здоровими та щасливими. Батьки готові підтримати починання педагогів, спрямовані на задоволення та розвиток інтересів, потреб дітей. Батьки - дорослі люди, які мають великий життєвий досвід, знання, вміють аналізувати ситуації, тому у

вирішенні ряду проблем педагог може отримати їхню потрібну та корисну пораду.

Співпраця педагогів та батьків дозволяє краще пізнати дитину, подивитися на неї з різних позицій, побачити в різних ситуаціях, а, отже, допомогти в розумінні її індивідуальних особливостей, розвитку здібностей дитини, у подоланні її негативних вчинків та проявів у поведінці, формуванні цінних життєвих орієнтацій [18, с.74].

Водночас переважна частина батьків - не професійні вихователі. Вони не мають спеціальних знань у сфері виховання та освіти дітей, нерідко відчують труднощі у встановленні контактів з дітьми. Педагоги та батьки повинні разом шукати найбільш ефективні способи вирішення цієї проблеми, визначати зміст та форми педагогічної просвіти в цьому зв'язку.

Категорія «взаємодія» все частіше стала використовуватися в психолого-педагогічній літературі. Зміст цього поняття можна визначити як встановлення міжсуб'єктного, міжособистісного взаємоузгодженого спілкування. Взаємодія починається зі спілкування, яке, в ході свого розвитку виходить на діяльнісний рівень, стаючи взаємодією. Таким чином, взаємодію можна розглядати як систему взаємоузгоджених дій суб'єктів спілкування, коли дії одного суб'єкта обумовлюють логіку дій іншого.

Найважливіший компонент взаємодії - це відносини. В якості еталонного зразка досягнутих взаємин можна представити «співробітницьку взаємодію». Цей рівень відносин характеризується наступними параметрами:

- відкритим характером спілкування, підтвердженням готовністю взаємодіючих сторін до відкритого обговорення проблем учнів;
- прагненням визначати найбільш доцільні шляхи життєвого, особистісного та професійного розвитку дитини;
- тристоронньою суб'єктною позицією всіх учасників цілісного педагогічного процесу: педагог - батько - учень;
- діяльнісно-практичною спрямованістю на своєчасне вирішення виникаючих проблем [21, с.114].

Проблема взаємодії школи та сім'ї не нова - вона виросла з традиційної педагогічної ідеї. Однак світ змінюється, і з ходом історії змінюються і взаємини всіх соціальних інститутів. Отже, виникають питання: чи готова школа допомогти батькам у складній справі виховання дітей? Чи вміють фахівці тактовно та грамотно направити зацікавленість батьків у потрібне русло? Чи здатна школа вибудувати таку систему педагогічної взаємодії, яка з часом перейшла б у ефективну співпрацю?

На підставі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури ми виявили два фактори успішної взаємодії школи та сім'ї:

1. Батьки повинні бути не об'єктами, а суб'єктами педагогічної взаємодії.
2. Необхідний комплексний, системний підхід, а також програмна форма організації та управління роботою із соціальної підтримки та педагогічного супроводу сім'ї у питаннях виховання дітей.

Отже, батьки, будучи соціальними замовниками школи, повинні активно брати участь у навчально-виховному процесі в школі та у своїх класах, особливо у тих випадках, якщо дитина відстає у навчанні.

В умовах кризового становища сучасної сім'ї вирішити проблеми сімейного виховання неможливо за рахунок розрізнених та епізодичних заходів. Необхідний комплексний, системний підхід, а також програмна форма організації та управління роботою із соціальної підтримки та педагогічного супроводу сім'ї у питаннях виховання та навчання дітей. Підняти педагогічну культуру населення, покращити сімейне виховання покликана система педагогічного супроводу сім'ї та загального навчання батьків [24, с.12].

Тільки добре продумана система спільної роботи педагогів та батьків, коли навчальний заклад виступає педагогічним керівником, створює міцну базу для взаємної, зацікавленої співпраці та сприяє успішності навчання та виховання [5, с.23].

У теоретичній частині дослідження нами було розглянуто питання, присвячені поняттю «соціально-педагогічний супровід», психологічним особливостям дітей 7-9 років, які мають проблеми у навчанні, а також формам

роботи з сім'ями, у тому числі з сім'ями, які мають проблеми у вихованні та навчанні.

Було встановлено, що до поняття соціально-педагогічного супроводу належить безперервна, заздалегідь спланована діяльність, спрямована на запобігання труднощам. Дане поняття запропоновано Г.В. Пічугіною і буде основним у нашій дослідницькій роботі. Крім того, у теоретичній частині роботи представлена характеристика психологічних особливостей молодшого шкільного віку, що дозволяє виділити складнощі, що виникають у процесі навчання, зумовлені цими особливостями. Так для молодшого шкільного віку характерна імпульсивність, загальна недостатність волі (молодшому школяреві складно долати труднощі та перешкоди, він може опустити руки при невдачі, втратити віру у свої сили та можливості), примхливість, впертість (своєрідна форма протесту дитини проти тих твердих вимог, які їй пред'являє школа, проти необхідності жертвувати тим, що хочеться, в ім'я того, що треба), слабкість довільної уваги (дитині складно зосередитися самостійно, особливо якщо їй не цікаво те, що розповідають або незрозуміле завдання, яке потрібно виконати).

Робота вчителя не обмежується лише взаємодією з учнями у процесі навчання. Початкова ланка освітньої системи дуже тісно пов'язана з сім'ями учнів, оскільки батьки учнів молодшої школи є першими помічниками вчителя у формуванні у дитини навички вчитися. У зв'язку з цим у першому розділі нашого дослідження приділено увагу формам роботи вчителя з сім'єю. До основних форм роботи вчителя початкових класів з батьками належать тематичні батьківські збори, індивідуальне педагогічне консультування, найчастіше з питань навчання. Однак сім'ї учнів також мають різні характеристики від благополучних у всіх сферах життєдіяльності до неблагополучних з окремих питань, і в цілому асоціальних. У зв'язку з чим виникають проблеми у вчителя у взаємодії з батьками, а у дитини труднощі у навчанні. Ця проблема потребує вирішення.

Висновки до розділу 1

У першому розділі дипломної роботи було здійснено теоретичний аналіз проблеми соціально-педагогічного супроводу сімей учнів початкової школи, які мають труднощі в навчанні.

По-перше, з'ясовано сутність поняття *соціально-педагогічного супроводу* як комплексної діяльності, що передбачає підтримку дитини та її сім'ї з боку фахівців у контексті забезпечення гармонійного розвитку, подолання навчальних та соціальних труднощів, налагодження ефективної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу.

По-друге, проаналізовано основні проблеми в навчанні молодших школярів, які можуть мати як пізнавальний, так і емоційно-вольовий характер. Визначено типові причини таких труднощів: індивідуально-психологічні особливості дитини, несприятливі умови в сім'ї, педагогічні прорахунки в організації навчання тощо.

По-третє, розкрито психолого-педагогічні особливості розвитку дітей молодшого шкільного віку, зокрема потребу в емоційній підтримці, позитивному підкріпленні та чіткому зовнішньому контролі, що є важливими орієнтирами для ефективної організації супроводу.

По-четверте, охарактеризовано моделі та методи соціально-педагогічної роботи з сім'ями, які включають індивідуальні та групові консультації, тренінгові заняття, спільні заходи школи і родини, психолого-педагогічну просвіту батьків тощо.

Таким чином, теоретичний аналіз дозволив окреслити основні підходи до організації соціально-педагогічного супроводу, його роль у подоланні труднощів у навчанні молодших школярів, а також визначити напрями взаємодії з родинами, які потребують підтримки.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНА РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАХОДІВ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ СІМЕЙ УЧНІВ З ПРОБЛЕМАМИ У НАВЧАННІ

2.1. Розробка комплексу заходів соціально-педагогічного супроводу сімей учнів із проблемами у навчанні

Експериментальна робота проводилася на базі Берестинського ліцею №5 Берестинської міської ради Харківської області. У практичній частині дослідження взяли участь 27 учнів 2А класу.

Етапи експерименту:

1. констатуючий;
2. апробація комплексу заходів щодо соціально-педагогічного супроводу сімей учнів з проблемами в навчанні;
3. контрольний;
4. аналіз результатів.

На констатуючому етапі експерименту було проведено аналіз оцінок учнів за журналом успішності, в результаті з'ясувалося, що в класі є 4 учні, які мають постійні проблеми з успішністю з основних предметів – українська мова, математика, читання, природознавство.

Як додаткові діагностичні методики були використані «Аналіз шкільної мотивації Н.Г. Лусканової» модифікована Є.І. Даниловою, «Кінетичний малюнок сім'ї» (автори: Р. Бернс, С. Кауфман), а також були проведені бесіди з соціальним педагогом, з метою отримання характеристики сімей, дітей, які мають проблеми в навчанні.

Експеримент з апробації комплексу заходів щодо соціально-педагогічного супроводу сімей учнів з проблемами в навчанні проводився в період з 11.11.2024 р. по 27.05.2025 р. На даному етапі була організована зустріч з фахівцями школи, які включені в роботу з здійснення соціально-

педагогічного супроводу виявлених сімей, а саме: з учителем початкових класів, соціальним педагогом, психологом.

Під час зустрічі була проведена бесіда-інструкція, в якій був представлений комплекс заходів щодо соціально-педагогічного супроводу сімей, розподілені функції учасників процесу супроводу, відбулося обговорення плану виконання заходів. Як матеріал були видані описи проведеної роботи та графік проведення заходів.

Щотижня з учителями проводилися контрольні зустрічі, метою яких були уточнення ходу роботи, відповіді на питання вчителів, що виникають у процесі роботи, обговорення складних моментів.

Після завершення експерименту була проведена контрольна діагностика за тими ж методиками, що й на контрольному етапі. Наступним етапом дослідження був аналіз результатів експерименту та опис їх.

2.2. Експериментальна перевірка комплексу соціально-педагогічних заходів для підтримки сімей учнів з проблемами у навчанні

У дослідженні брало участь 27 дітей 2-го А класу, з них, в результаті аналізу журналу успішності було виявлено 4 дітей з відставанням з ключових предметів – українська мова, математика, читання, природознавство.

З метою отримання характеристики сімей, дітей, які мають проблеми в навчанні, нами була проведена бесіда з соціальним педагогом школи, в результаті якої стало відомо, що неуспішні учні є членами неповних, малозабезпечених, неблагополучних сімей, які перебувають на внутрішньошкільному обліку.

Далі з учнями була проведена більш поглиблена діагностика за методиками «Анкети шкільної мотивації Н.Г. Лусканової» модифікована Є.І. Даниловою, «Кінетичний малюнок сім'ї» (автори: Р. Бернс, С. Кауфман). Анкета шкільної мотивації Н.Г. Лусканової, модифікована Є.І. Даниловою

Дана методика, розроблена для учнів початкової ланки, дає можливість визначити рівень шкільної мотивації дітей. Наявність у дитини прагнення виконувати всі пред'явлені школою вимоги, показати себе з кращого боку спонукає її проявляти активність.

Роздаються дітям анкети, де пропонуються варіанти відповідей, а діти повинні записати ті відповіді, які їм підходять. В результаті первинної діагностики були виявлені наступні показники (див. таблицю 2.1).

Таблиця 2.1

Результати діагностики рівня шкільної мотивації

№ випробуваного	25-30 балів вис. рів.	20-24 бала, хор.ур.	15-19 балів, серед.рів.	14-10 Балів низк. рів.
1 випробуваний	+			
2 випробуваний		+		
3 випробуваний			+	
4 випробуваний				+
5 випробуваний	+			
6 випробуваний		+		
7 випробуваний	+			
8 випробуваний	+			
9 випробуваний			+	
10 випробуваний		+		
11 випробуваний	+			
12 випробуваний	+			
13 випробуваний				+
14 випробуваний			+	
15 випробуваний й	+			+
16 випробуваний			+	
17 випробуваний		+		
18 випробуваний			+	
19 випробуваний	+			
20 випробуваний		+		
21 випробуваний й			+	
22 випробуваний		+		
23 випробуваний		+		
24 випробуваний			+	
25 випробуваний			+	
26 випробуваний				
27 випробуваний				+

В результаті проведення діагностичного обстеження шкільної мотивації визначили, що учнів з високим рівнем мотивації 8 осіб, з хорошим рівнем мотивації 7 осіб, із середнім рівнем 8 осіб, з низьким рівнем 4 особи.

У ході первинного дослідження виникла необхідність проведення додаткової методики «Малюнок сім'ї» для тих дітей, у яких був виявлений низький рівень мотивації навчання в школі та труднощі у взаєминах з однолітками, їм необхідна корекційна допомога.

Методика «Кінетичний малюнок сім'ї» (автори: Р. Бернс, С. Кауфман)

Ідея використання малюнка сім'ї для діагностики внутрішньосімейних відносин виникла у ряду дослідників, серед яких згадують роботи В. Х'юлса, В. Вульфа, А.І. Захарова, Н. Кормана, Р. Бернса, С. Кауфмана та ін. Ця методика входить до групи проєктивних методик. Ця методика дає багату інформацію про суб'єктну сімейну ситуацію досліджуваного учня. Вона допомагає виявити взаємини в сім'ї, що викликають тривогу у дитини, показує, як вона сприймає інших членів сім'ї та своє місце серед них. Сама техніка заснована на аналізі та інтерпретації малюнків. Як правило, застосовуються при обстеженні дітей. Матеріал складається з 2 частин: малювання своєї сім'ї та бесіда після малювання. Для виконання тесту дитині дається стандартний аркуш паперу для малювання, олівець та гумка. На основі виконання зображення, відповідей на запитання оцінюються особливості сприйняття та переживань дитиною відносин у сім'ї.

Інструкція для досліджуваного звучить як завдання «Намалюй свою сім'ю. Як ти її собі уявляєш». Методика застосовувалася при індивідуальному обстеженні. Час виконання завдання становив 30 хвилин. Після виконання завдання експериментатор прагнув отримати максимум додаткової інформації (хто намальований, що вони роблять, нудно їм чи весело та ін.).

Результати методики «Кінетичний малюнок сім'ї» представлені у вигляді короткого опису характеристики сім'ї.

Досліджуваний №1: несприятлива сімейна ситуація, є ознаки тривожності, почуття неповноцінності, конфліктність. Особливо тривожність пов'язана з відносинами з матір'ю.

Досліджуваний №2: несприятлива сімейна ситуація, є всі ознаки тривожності, почуття неповноцінності. Особливо виражені тривожність та ворожість.

Досліджуваний №3: несприятлива сімейна ситуація, є всі ознаки: тривожність, почуття неповноцінності, конфліктність, ворожість. Тривожність пов'язана з батьком.

Досліджуваний №4: несприятлива сімейна ситуація, є всі ознаки: тривожність, почуття неповноцінності, конфліктність, ворожість. Найбільш виражені: тривожність та ворожість, пов'язані з матір'ю.

Результати діагностики на констатуючому етапі показали, що в експериментальному класі є учні з постійними проблемами з успішністю з основних предметів – українська мова, математика, читання, природознавство. Усі невстигаючі учні мають низький рівень шкільної мотивації, а також виховуються в проблемних сім'ях. За результатами діагностики методикою «кінетичний малюнок сім'ї» була проведена бесіда з класним керівником учнів з метою з'ясування наявності проблем у взаємодії з сім'єю за фактами неуспішності їхніх дітей. З'ясувалося, що батьки дітей з проблемами в навчанні неохоче йдуть на контакт, пояснюють неуспішність дітей нездатністю «впоратися з ними», відсутністю часу, невіданням пояснювати дитині складний для неї матеріал. Таким чином, на констатуючому етапі було встановлено, що в класі є невстигаючі діти, чиї проблеми зумовлені сімейним неблагополуччям, у зв'язку з чим вони потребують застосування до них комплексу заходів із соціально-педагогічного супроводу.

Попередній етап супроводу дитини включає обстеження дитини фахівцями школи. Практика показує, що первинне обстеження повинні проводити психолог та соціальний педагог. Психолог збирає психологічні відомості про дитину, а соціальний педагог збирає дані про сім'ю та найближче оточення дитини групи ризику.

Вчитель початкових класів та соціальний педагог, здійснюючи свою роботу в рамках педагогічної етики, професійної конфіденційності, можуть

організувати позитивні стійкі контакти з потенційними клієнтами – неповнолітніми та з їхніми батьками.

Організація контактів вчителя та соціального педагога полягає в наступному:

- встановлення довірливо-шанобливого тону відносин з неповнолітніми в умовах закладу, адекватного ставлення до їхніх проблем та можливих труднощів;
- в оформленні зворотного зв'язку з неповнолітніми та близькими їм людьми шляхом різноманітних опитувань та нерегламентованого спілкування;
- у здійсненні посередницької функції у вирішенні конфліктів.

В результаті здійснення попереднього етапу соціально-педагогічного супроводу стають зрозумілими конкретні причини неуспішності учня, які можуть бути представлені наступними сферами:

- сімейне неблагополуччя;
- труднощі у засвоєнні навчального матеріалу;
- особливості нервової системи.

Необхідно зазначити, що складнощі у дитини можуть виникати з причин з різних сфер одночасно. У зв'язку з чим, з метою подолання неуспішності пропонується наступний комплекс заходів із соціально-педагогічного супроводу сім'ї та дитини.

Комплекс заходів охоплює 4 напрямки роботи у два етапи (див. таблицю 2.2).

Під час проведення комплексу заходів відповідальні фахівці відстежують динаміку та обговорюють попередні результати щомісяця з метою коригування індивідуальної роботи та тематики групової роботи.

Після закінчення термінів заходів, залежно від індивідуальних змін учнів, частина заходів може бути скасована, частина може бути продовжена до отримання очікуваного результату.

Таблиця 2.2

**Комплекс заходів із соціально-педагогічного супроводу сімей
невстигаючих учнів**

Найменування напрямку роботи	Форми роботи	Терміни роботи	Відповідальний фахівець
1	2	3	4
1 етап			
Ціль: подолання гострих проблем учня в навчанні Тривалість: протягом 6 місяців			
Робота з батьками (законними представниками)	Соціально-педагогічне консультування - спрямоване рішення складнощів батьків із вихованням дитини, взаємовідносинами із нею.	1 раз на 14 днів	Соціальний педагог
Навчальна робота з учням	Надання допомоги учневі у виконанні домашнього завдання - спрямоване формування навички виконання домашніх завдань самостійно.	Щодня, крім вихідних днів	Вчитель початкових класів
Корекційна психологічна робота з учнем	Індивідуальна робота з корекції психо-емоційного стану учня - спрямована на стабілізацію психо- емоційного стану, формування навички соціально-прийнятного вираження емоцій, навички подолання сильних емоцій.	щотижня	Психолог
Спільна робота батьків та дитини	Групове проведення заходів навчального плану, наприклад «Хати́на читальня» (спільне позакласне читання батьків та дітей), «Планета наша Земля» (бесіди, вікторини, ігри про явища природи, мешканців землі), «Клуб пиши-читай» (спільне написання словникових диктантів, (математичні ігри, вікторини) – спрямована на залучення батьків до навчального процесу дитини, налагодження стосунків батьків та дитини, з метою надання допомоги дитині з навчання з боку батьків.	1 раз на 14 днів	Вчитель початкових класів
2 етап			
Мета: сформувати навичку самостійного подолання труднощів, що виникають у процесі навчання. Тривалість: протягом 6 місяців			

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4
Робота з батьками (законними представниками)	Група взаємодопомоги - спрямована на формування навички прийняття рішень у важких життєвих ситуаціях, пов'язаних з вихованням та навчанням дитини.	1 раз на місяць	Соціальний педагог
Навчальна робота з учням	Контроль виконання домашнього завдання, з обговоренням ходу його виконання та роботою над помилками - спрямовано закріплення навички виконання домашнього завдання самостійно.	Щодня, крім вихідних днів	Вчитель початкових класів
Корекційна психологічна робота з учнем	Груповою роботою з корекції психо-емоційного стану учня - спрямована на стабілізацію психо-емоційного стану, формування навички соціально-прийняттого вираження емоцій, навички подолання сильних емоцій.	1 раз на 14 днів	Психолог
Спільна робота батьків та дитини	Обговорення ходу виконання домашнього завдання вдома, ролі та допомоги батька, труднощів, що виникають, способів їх подолання.	1 раз на 14 днів	Вчитель початкових класів

Як профілактика неуспішності та дезадаптації загалом у класі необхідно зберегти заходи, передбачені програмою школи щодо попередження та подолання педагогічної занедбаності.

Програма «Подорож до країни Розуміння».

Пояснювальна записка.

Початкова школа по праву розглядається як основоположна ланка в системі освітньої та професійної школи.

Саме на цьому етапі формується навчальний потенціал особистості, що розвивається, закладається фундамент її моральних та емоційних якостей. Тому нині перед учителями та шкільними психологами, соціальними педагогами виникла необхідність практичного вирішення найактуальнішої проблеми – попередження та подолання педагогічної занедбаності.

Непідготовленість дитини до школи часто виявляється під час перших двох років навчання, виражаючись у підвищеній тривожності, страхах, що переростають у шкільні неврози і, відповідно, у неуспішності.

Розробка програми зумовлена віковими особливостями учнів та мінливою соціально-педагогічною ситуацією. Щоб повноцінно адаптуватися до нової ситуації, дитині необхідно мати достатній рівень соціальної та особистісної зрілості, розумової сфери, довільності, навичок спілкування. У дитини, яка має недостатню орієнтацію на нову систему соціальних вимог дорослих та однолітків, низьку навчальну мотивацію, що відчуває труднощі у спілкуванні, спостерігаються різні негативні емоційні переживання з високим ступенем ймовірності розвитку дезадаптації. Для попередження та усунення явища шкільної дезадаптації у поєднанні з іншими формами допомоги і пропонується нами викладена програма, яка орієнтована на надання допомоги та підтримки дітям молодшого шкільного віку, які мають труднощі у формуванні пізнавальної, емоційної та комунікативної сфер, сприяє пошуку ефективних шляхів подолання труднощів, що виникають, у спільній навчально-ігровій діяльності з педагогом та однолітками.

Мета програми: формування готовності молодших школярів до шкільного навчання та надання психолого-педагогічної підтримки учнів та їхніх сімей.

Завдання:

- формувати психологічний потенціал, що забезпечує успішне просування дитини у навчальній діяльності: довільність, оволодіння новою соціальною роллю учня, елементи внутрішнього плану дії, адекватну самооцінку, навички регуляції поведінки та самоконтролю;
- формувати адекватне оволодіння соціальною роллю учня через організацію комплементарної діяльності (навчально-ігрової);
- здійснювати на заняттях індивідуальний особистісно орієнтований підхід до дитини з метою створення сприятливих умов адаптації,
- розвивати комунікативні вміння, необхідні для встановлення міжособистісних відносин з однолітками.
- адекватного ставлення до своїх успіхів та невдач у будь-якій діяльності, розвиток навички впевненої поведінки;

Етапи реалізації програми. Програма розрахована на 3 місяці, на кожне заняття відводиться 1 година.

Попередній етап включає фронтальну діагностику учнів 2 класу на психологічну готовність до шкільного навчання, а також поглиблену індивідуальну діагностику причин педагогічної занедбаності деяких учнів, а також комплектацію груп для майбутньої розвиваючої роботи.

Основний етап включає проведення розвиваючих занять з дітьми 1 раз на тиждень, а роботу з батьками у формі індивідуальних бесід, батьківських зборів, лекторіїв, через відвідування сімей їх обстеження та консультування з цих проблем. Етапи кожного заняття:

1.«Привітання» психотехнічні ігри на встановлення контакту, розвиток уваги, пам'яті, мислення, уяви.

2.«Думаю, пишу» письмові вправи з розвитку навичок навчальної діяльності (довільності дій, вміння організовувати та контролювати свою рухову активність, діяти відповідно до вказівок дорослого тощо).

3.«Драбинка зростання» розвиток самооцінки – кожна дитина відзначає своє просування на заняттях.

4.«Десять помилок у вихованні, які всі колись робили».

5.«Сімейний портрет» відображає стосунки, що склалися у власній родині, спирається на групові взаємини.

Заключний етап включає повторну діагностику для відстеження рівня педагогічної занедбаності.

Таблиця 2.3

Результати повторної діагностики рівня шкільної мотивації

№ випробуваного	25-30 Балів вис.рів..	20-24 бала, добр.рів.	15-19 балів, серед.рів.	14-10 балів низьк.рів.
1 випробуваний	+			
2 випробуваний		+		
3 випробуваний		+		
4 випробуваний			+	
5 випробуваний	+			
6 випробуваний		+		
7 випробуваний	+			
8 випробуваний	+			
9 випробуваний			+	
10 випробуваний		+		
11 випробуваний	+	+		
12 випробуваний	+			
13 випробуваний			+	
14 випробуваний			+	
15 випробуваний	+		+	
16 випробуваний			+	
17 випробуваний			+	
18 випробуваний			+	
19 испытуемый	+			
20 випробуваний			+	
21 випробуваний			+	
22 випробуваний			+	
23 випробуваний		+		
24 випробуваний				
25 випробуваний		+		
26 випробуваний				
27 випробуваний				+

Заплановані результати роботи: за результатами занять діти повинні подолати труднощі у навчанні та в умінні приймати навчальне завдання, поставлене дорослим, та діяти згідно із заданим алгоритмом, виконувати дії за зразком. Можливо, спостерігатиметься динаміка психічних процесів: уваги, пам'яті, мислення, будуть подолані труднощі у навчанні, у спілкуванні з однолітками та дорослими, діти опанують нову соціальну роль учня.

На заключному етапі експерименту було проведено повторну діагностику за тими самими методиками. За результатами діагностики спостерігається позитивна динаміка.

Діагностика рівня шкільної мотивації показала, що 8 дітей мають максимальний рівень шкільної мотивації, 7 – хороший рівень, 11 – середній рівень, 1 дитина має низький рівень – це негативне ставлення до школи. Такий результат може бути пов'язаний з тим, що робота з подолання труднощів навчання велася в пілотному режимі, що зайвий раз підтверджує необхідність тривалої регулярної роботи з дітьми.

Результати повторної діагностики за методикою «Кінетичний малюнок сім'ї»

Випробуваний №1: залишається також несприятлива сімейна ситуація, є ознаки тривожності. Тривожність знизилася. Збільшилася кількість показників сприятливої сімейної ситуації.

Випробуваний №2: залишається несприятлива сімейна ситуація, є також показники, як: тривожність, конфліктність, почуття неповноцінності, ворожість. Проте значно знизилася тривожність і конфліктність, з'явився показник сприятливої сімейної ситуації.

Випробуваний №3: несприятлива сімейна ситуація. Є всі ознаки: тривожність, конфліктність, почуття неповноцінності, ворожість. Трохи знизилася тривожність. Конфліктні відносини в сім'ї зберігаються.

Випробуваний №4: несприятлива сімейна ситуація. Є всі ознаки: тривожність, конфліктність, почуття неповноцінності. Знизилася ворожість і конфліктність, пов'язана з матір'ю.

Позитивна динаміка простежується, незважаючи на те, що відносини в сім'ї залишаються в цілому складними. Це пов'язано з тим, що робота з соціально-педагогічного супроводу сім'ї була проведена як пілотний проект і не завершена відповідно до термінів, встановлених програмою заходів. Ці результати говорять лише про те, що робота з налагодження дитячо-

батьківських відносин, які впливають на успішність дитини та її ставлення до школи в цілому, вимагає більш тривалого періоду.

У практичній частині дослідження були поставлені такі завдання:

- виявити учнів, що не встигають у класі, встановити зв'язок неуспішності з сімейним неблагополуччям, провести діагностику рівня шкільної мотивації, діагностику сімейних відносин, а також з'ясувати, чи є труднощі у вчителя початкових класів у взаємодії з сім'єю учнів, що не встигають;
- провести експериментальну роботу з апробації комплексу заходів з соціально-педагогічного супроводу сімей учнів початкової школи з проблемами в навчанні;
- оцінити результати експерименту.

Під час експериментальної роботи були зроблені такі висновки.

Результати діагностики на констатуючому етапі показали, що в експериментальному класі є учні з постійними проблемами з успішністю з основних предметів – українська мова, математика, читання, природознавство. Усі учні, що не встигають, мають низький рівень шкільної мотивації, а також виховуються в проблемних сім'ях. Крім того, батьки дітей з проблемами в навчанні неохоче йдуть на контакт з учителем, пояснюють неуспішність дітей нездатністю «впоратися з ними», відсутністю часу, невмінням пояснювати дитині складний для неї матеріал.

Ефективність експериментальної роботи спостерігалася в позитивній динаміці в навчанні та дитячо-батьківських відносинах, незважаючи на те, що відносини в сім'ї зберігаються в цілому складними. Це пов'язано з тим, що робота з соціально-педагогічного супроводу сім'ї була проведена як пілотний проект і не завершена відповідно до термінів, встановлених програмою заходів. Ці результати говорять лише про те, що робота з налагодження дитячо-батьківських відносин, які впливають на успішність дитини та її ставлення до школи в цілому, вимагає більш тривалого періоду.

У результаті експериментальної роботи була підтверджена гіпотеза дослідження про те, що якщо до роботи вчителя початкових класів з учнями, що не встигають, залучити психолога та соціального педагога в рамках здійснення комплексу заходів з соціально-педагогічного супроводу сім'ї учня, це дозволить покращити якість навчання учня, підвищити його навчальну мотивацію через покращення дитячо-батьківських відносин та зміну ставлення батьків до свого обов'язку з виховання та навчання дитини.

Висновки до розділу 2

У другому розділі дипломної роботи було представлено практичну реалізацію заходів соціально-педагогічного супроводу сімей молодших школярів, які мають труднощі в навчанні, а також здійснено експериментальну перевірку ефективності запропонованого комплексу заходів.

По-перше, розроблено та обґрунтовано комплекс заходів соціально-педагогічного супроводу, спрямований на покращення взаємодії між школою та сім'єю, підвищення педагогічної обізнаності батьків, розвиток у них навичок підтримки дитини в навчальному процесі. До комплексу увійшли індивідуальні консультації, тренінги для батьків, спільні просвітницькі заходи, тематичні зустрічі та практикуми за участі соціального педагога, вчителя й інших фахівців.

По-друге, в ході експериментальної перевірки було встановлено позитивні зміни в освітній ситуації учнів з навчальними труднощами: покращилися показники їх навчальної мотивації, зменшився рівень тривожності, активізувалася участь батьків у житті дитини, підвищився рівень партнерської взаємодії між сім'єю та школою.

По-третє, результати експерименту підтвердили ефективність системного соціально-педагогічного впливу на родину як важливого чинника подолання навчальних труднощів. Запропоновані заходи довели свою

практичну доцільність, можливість адаптації до індивідуальних особливостей учнів і потреб конкретної сім'ї.

Таким чином, практична частина дослідження засвідчила, що комплексний соціально-педагогічний супровід сприяє покращенню навчальних досягнень молодших школярів, формуванню підтримувального середовища в родині та підвищенню ефективності співпраці між усіма учасниками освітнього процесу.

ВИСНОВКИ

Дослідження присвячене темі «Соціально-педагогічний супровід сімей учнів з проблемами в навчанні».

Метою роботи була розробка комплексу заходів з соціально-педагогічного супроводу сімей учнів з проблемами в навчанні.

Для реалізації мети було зроблено таке:

- вивчено форми роботи вчителя з учнями, що не встигають, та їхніми сім'ями;
- виявлено учнів, що не встигають, та причини їхньої неуспішності.

У теоретичній частині дослідження нами були розглянуті питання, присвячені поняттю «соціально-педагогічний супровід», психологічним особливостям дітей 7-9 років, які мають проблеми в навчанні, а також формам роботи з сім'ями, в тому числі з сім'ями, які мають проблеми у вихованні та навчанні.

Було встановлено, що до поняття соціально-педагогічного супроводу належить безперервна, заздалегідь спланована діяльність, спрямована на запобігання труднощам. Дане поняття запропоновано Г.В. Пічугіною і було основним у нашій дослідницькій роботі.

Крім того, в теоретичній частині роботи представлена характеристика психологічних особливостей молодшого шкільного віку, що дозволяє виділити складнощі, що виникають у процесі навчання, зумовлені цими особливостями. Так для молодшого шкільного віку характерна імпульсивність, загальна недостатність волі, примхливість, впертість, слабкість довільної уваги.

До основних форм роботи вчителя початкових класів з батьками належать тематичні батьківські збори, індивідуальне педагогічне консультування, найчастіше з питань навчання. Однак сім'ї учнів теж мають різні характеристики: від благополучних у всіх сферах життєдіяльності до неблагополучних з окремих питань і в цілому асоціальних. У зв'язку з чим

виникають проблеми у вчителя у взаємодії з батьками, а у дитини – труднощі в навчанні. Дана проблема потребує вирішення.

У практичній частині дослідження на констатуючому та контрольному етапі було проведено аналіз журналу успішності, отримано характеристики сімей, дітей, які мають проблеми в навчанні, була проведена діагностика за методиками «Анкети шкільної мотивації Н.Г. Лусканової» модифікована Є.І. Даниловою, «Кінетичний малюнок сім'ї» (автори: Р. Бернс, С. Кауфман).

Результати діагностики на констатуючому етапі показали, що в експериментальному класі є учні з постійними проблемами з успішністю з основних предметів – українська мова, математика, читання, природознавство. Усі учні, що не встигають, мають низький рівень шкільної мотивації, а також виховуються в проблемних сім'ях. Крім того, батьки дітей з проблемами в навчанні неохоче йдуть на контакт з учителем, пояснюють неуспішність дітей нездатністю «впоратися з ними», відсутністю часу, невмінням пояснювати дитині складний для неї матеріал.

Ефективність експериментальної роботи спостерігалася в позитивній динаміці в навчанні та дитячо-батьківських відносинах, незважаючи на те, що відносини в сім'ї зберігаються в цілому складними. Це пов'язано з тим, що робота з соціально-педагогічного супроводу сім'ї була проведена як пілотний проект і не завершена відповідно до термінів, встановлених програмою заходів. Ці результати говорять лише про те, що робота з налагодження дитячо-батьківських відносин, які впливають на успішність дитини та її ставлення до школи в цілому, вимагає більш тривалого періоду. У результаті дослідження була підтверджена гіпотеза про те, що якщо до роботи вчителя початкових класів з учнями, що не встигають, залучити психолога та соціального педагога в рамках здійснення комплексу заходів з соціально-педагогічного супроводу сім'ї учня, це дозволить покращити якість навчання учня, підвищити його навчальну мотивацію через покращення дитячо-батьківських відносин та зміну ставлення батьків до свого обов'язку з виховання та навчання дитини.

На закінчення необхідно зазначити, що дана робота має практичну значущість. Практична значущість полягає в тому, що підготовлений комплекс заходів з соціально-педагогічного супроводу сімей та учнів, які мають проблеми в навчанні, може бути використаний соціальними педагогами та вчителями початкових класів у процесі роботи з учнями, що не встигають.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абетка соціального педагога / укл. В. В. Волканова. Харків : Вид.група «Основа», 2011. 235 с.
2. Алексеєнко Т. Ф. Профілактика споживацької позиції. Соціально-педагогічна робота в закладах освіти інклюзивної орієнтації: тези доп. VIII Всеукр. наук.-практ. конф. – Хмельницький : Хмельницький ін-т соціальних технологій Ун-ту “Україна”, 2013. – С. 259–261.
3. Алексеєнко Т. Ф. Соціалізація особистості: можливості й ризики: наук.-метод. посіб. К. : Наук. думка, 2007. 152 с.
4. Алексеєнко Т. Ф. Соціальна ініціатива особистості: потенційні можливості й ризики. Розвиток соціальних ініціатив студентської молоді : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 04.04.2013 р., Дніпропетровськ / під ред. В. В. Ватагіної. – Дніпропетровськ : ДМТ, 2013. – С. 22 – 29.
5. Алексеєнко Т. Ф. Соціальна поведінка особистості і групи: мотиви, моделі, особливості розвитку. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2012 рік. – Івано-Франківськ : НАІР, 2013. – Вип. 3. – С. 26–33.
6. Алексеєнко Т. Ф. Учитель – Алексеєнко Т.Ф. «Я» + «Інші». Виховний потенціал шкільного середовища і добродійної групової діяльності школярів : метод. рекомендації. Шкільний світ. 2012. № 46. С.3-7.
7. Алексеєнко Т. Ф., Кушнар'ов С.В. Ризикова поведінка: посіб. / Вінниця : Фірма Планер, 2013. 172 с.
8. Алексеєнко Т.Ф. Current Challenges and Perspectives on CommunityBased Social Work with IDPs In: Всеукраїнська науково-практична конференція «Зростаюча особистість у смислоціннісних обрисах» (24 жовтня 2019 року) НАІР, м. Івано-Франківськ, Україна, pp. 11- 15. ISBN 978-966-2716-35-1.

9. Алексєєнко Т.Ф. Діти і гроші. Сучасні виміри та осмислення. Управління освітою. № 8 (404), серпень 2018. С.17-25.
10. Алексєєнко Т.Ф. Методичні аспекти формування громадянської ініціативності у переселенців підліткового віку в інтернатних закладах освіти. / Т.Ф. Алексєєнко // Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2017 рік / [За ред. І.Д. Беха, Р.В. Малиношевського]. – Вип. 6. Івано-Франківськ: НАІР, 2018.
11. Алексєєнко Т.Ф. Соціальна ініціатива особистості як наукова категорія і як соціально-педагогічне явище. Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал : мат-ли звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України / [За ред. О.В. Сухомлинської, І.Д. Беха, Г.П. Пустовіта, О.В. Мельника]. – Івано-Франківськ : НАІР, 2014. – Вип. 4. – С. 36–39.
12. Алексєєнко, Т.Ф. Інформаційні технології у маніпулюванні свідомістю. Методист. 2019, 3 (87). с. 34-39.
13. Алексєєнко, Т.Ф. Маніпулювання свідомістю. Інформаційні технології. Управління освітою. 2019, 8 (416). с. 58-63.
14. Алексєєнко, Т.Ф. Явища мобінгу й булінгу у взаєминах особистості та колективу. Управління освітою. 2019, 4 (412). с. 46-53.
15. Бех І. Д. Національна ідея в становленні громадянина-патріота України: (програмно-виховний контекст) / І. Д. Бех, К. І. Чорна. – Київ : ІПВ АПН України, 2008. – 40 с.
16. Биби́к Д. Д. Особливості формування лідерського потенціалу майбутніх соціальних працівників у процесі професійної підготовки. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2017. Вип. 23. С. 142-148. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2017_23_26 155
17. Биби́к Д. Д. Специфіка підготовки студентів до впровадження тренінгових технологій з розвитку лідерства у дітей вимушених переселенців.

Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2019. Вип. 23(1). С.31-42. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tmpvd_2019_23%281%29__5

18. Бибик Д. Д. Школа соціального лідерства як інтерактивна форма роботи з майбутніми соціальними працівниками в умовах ВНЗ. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка. 2018. Вип. 24(2). С. 180-188. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_011_2018_24%282%29__27

19. Виховання особистості у доброчинній діяльності : метод. посіб. / [Алексєєнко Т.Ф., Данілова А.П., Малиношевський Р.В. та ін..] / під заг. ред Т.Ф. Алексєєнко. – Ніжин: ПП Лисенко, 2015. 192 с.

20. Виховання соціально-значущих якостей підростаючої особистості : метод. посіб. [Т. Ф. Алексєєнко, А. П. Данілова, Р. В. Малиношевський, Куниця Т.Ю. та ін.]; заг. ред Т. Ф. Алексєєнко. – Ніжин : ПП Лисенко, 2015. 192 с.

21. Гончар, Л. В. Формування гуманних взаємин батьків з дітьми молодшого шкільного і підліткового віку. (Монографія). Київ: ТОВ «Задруга». 2017.

22. Повалій, Л. В. Батьки і діти: як досягти взаємоповаги і взаєморозуміння. В Постовий, В. Г. (Ред.). Консультування сім'ї: методичні поради для консультування батьків. Київ: ДЦССМ. 2003. С.182-207.

23. Доброчинна діяльність школярів : метод. рекомендації / Т.Ф. Алексєєнко, А.П. Данілова, А.І. Конончук, Т.Ю. Куниця / під заг. ред.. Т.Ф. Алексєєнко. – Ніжин: ПП Лисенко, 2015. 104 с. з іл.

24. Енциклопедія освіти / Акад пед наук України ; [гол. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / І. Д. Зверєва, Т. Ф. Алексєєнко, Т. М. Басюк [та ін.] ; за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. – К. ; Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.

25. Енциклопедія позашкільної освіти /авт.кол.: Т.Ф. Алексєєнко, Вербицький В.В., Мачуський В.В., Литовченко О.В., Пустовіт та ін.; головний

ред. Г.П. Пустовіт. / РДГУ, НМЦ інноваційних технологій виховного процесу НАПН України, РОІППО; – Рівне : О. Зень, 2017

26. Іванов Ф., Шкоба О. Медіаосвіта та медіаграмотність: визначення термінів // Інформайне суспільство. Вип. 12. 2012. С. 41-52.

27. Коропатник М. Інформаційно-цифрова компетентність – одна із ключових компетентностей нової української школи. теоретико-практичні орієнтири для медіапедагога : методичний посібник з медійної та інформаційної грамотності. Чернігів, 2018. 99

28. Максвелл Дж. Розвину лідера у собі / Пер. з англ.. Н.Гербіш. К.: Брайт Стар Паблішинг, 2013. 184 с.

29. Методичні рекомендації щодо впровадження циклограм діяльності працівників психологічної служби : метод. рек. / авт.-упор. : В. М. Горленко, Ю. А. Луценко, В. Д. Острова, та інші; за заг. ред. В. Г. Панка. Київ : УНМЦ практичної психології і соціальної роботи, 2017. 132 с.

30. Науково-методичне забезпечення діяльності психологічної служби системи освіти в умовах децентралізації (моделі, досвід) : колективна монографія / наук. ред. В. Г. Панок. Київ : Ніка-Центр, 2020. 152 с.

31. Національний класифікатор професій ДК 003:2010. URL: <http://dovidnyk.in.ua/directories/profesii> (дата звернення: 09.12.2021).

32. Нестуля О.О. Основи лідерства. Тренінг лідерських якостей та практичних навичок менеджера. Уроки видатних підприємців: навч. посіб. / О.О.Нестуля, С.І.Нестуля, В.В.Карманенко. К.: Знання, 2013. 358 с.

33. Організація соціально-педагогічної підтримки школярів групи ризику : методичний посібник / [Алексєєнко Т.Ф., Жданович Ю.М., 27 Куниця Т.Ю. Сергєєва Н.В.] / за заг. ред.. Т.Ф. Алексєєнко. – К.: ТОВ «Задруга», 2017.168 с.

34. Особиста гідність. Безпека життя. Громадянська позиція : метод. посіб. для виховної роботи з учнями з питань протидії торгівлі людьми : 11 клас ; наук. кер. та ред. І. Д. Зверєвої та Ж. В. Петрочко. – К. : ФО-П Буря О.Д., 2014. – 132 с.

35. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини : постанова КМУ від 24.09.2008 р. № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.12.2021).

36. Плахта Д. Чому важливо бути медіаграмотним або Як виробляти в собі інформаційну «імунну систему // День. 3 лютого 2017. URL: <https://day.kyiv.ua/uk/blog/suspilstvo/chomu-vazhlyvo-butymediagramotnym>

37. Повалій, Л. В., & Соціально-педагогічні засади профілактики насильства в сім'ї: Науково-методичний посібник [Повалій Л.В., Постовий В. Г., Докукіна О.М., Кравченко Т.В., Хромова О.Л. та ін.] Київ: Педагогічна думка. 2011. С. 3-45.

38. Пожидаєва О. В. Консультування як один із напрямів професійної діяльності соціального педагога. URL: <http://ap.uu.edu.ua/article/274> (дата звернення: 11.10.2021).

39. Потоцька Ю. Соціальний педагог у школі : рекомендації для початківця. Київ : Шкільний світ, 2017. 112 с.

40. Про ведення банку даних про дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, і сім'ї потенційних усиновлювачів, опікунів, піклувальників, прийомних батьків, батьків-вихователів : наказ Міністерства соціальної політики України від 28.12.2015 № 1256. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-16#Text> (дата звернення: 09.12.2021).

41. Про визначення рівня підтримки у зв'язку з прийняттям постанови КМУ від 15 вересня 2021 року № 957 : лист МОН України від 76 09.12.2021 № 21614-21. URL: https://uon.cg.gov.ua/web_docs/2143/2014/09/docs/1_21614-21.pdf (дата звернення: 09.12.2021).

42. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2342-15#Text> (дата звернення: 09.12.2021).

43. Про забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах : постанова КМУ від 01.06.2020 № 585. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/585-2020-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.12.2021).

44. Про затвердження Державного стандарту соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах : наказ Міністерства соціальної політики України від 31.03.2016 № 318. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0209-17#Text> (дата звернення: 09.12.2021).

45. Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі на 2022 рік : розпорядження КМУ від 29.12.2021 № 1770-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1770-2021-%D1%80#Text> (дата звернення: 09.12.2021).

46. Про затвердження Положення про експертизу психологічного і соціологічного інструментарію, що застосовується у навчальних закладах Міністерства освіти і науки України : наказ МОН України від 20.04.2001 № 330. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0330290-01#Text> (дата звернення: 11.10.2021).

47. Про затвердження Положення про психологічний кабінет дошкільних, загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи загальної середньої освіти : наказ МОН України від 19.10.2001 № 691. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0691290-01#Text> (дата звернення: 09.12.2021).

48. Про затвердження Положення про психологічну службу у системі освіти України : наказ МОН України від 22.05.2018 № 809. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-18#Text> (дата звернення: 09.12.2021).

49. Про затвердження Порядку ведення особової справи дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, та форми індивідуального плану соціального захисту дитини, яка опинилася у складних життєвих обставинах, дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського

підклування : наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту від 18.11.2008 № 4591. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v4591643-08#Text> (дата звернення: 09.12.2021).

50. Про затвердження Порядку взаємодії суб'єктів, що здійснюють заходи у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі : постанова КМУ від 22.08.2018 № 658. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/658-2018-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.12.2021).

51. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти : постанова КМУ від 15.09.2021 № 957. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-%D0%BF#Text> (дата звернення: 09.12.2021).

52. Про затвердження Примірного положення про команду психолого-педагогічного супроводу дитини з особливими освітніми потребами в закладі загальної середньої та дошкільної освіти : наказ МОН України від 08.06.2018 № 609. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0609729-18#Text> (дата звернення: 11.10.2021).

53. Про затвердження Типових штатних нормативів закладів загальної середньої освіти : наказ МОН України від 06.12.2010 № 1205. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1308-10#Text> (дата звернення: 09.12.2021).

54. Про затвердження форм документів, необхідних для захисту прав дитини, яка перебуває в складних життєвих обставинах, дитини, яка залишилася без батьківського піклування, дитини-сироти, дитини, позбавленої батьківського піклування : наказ Міністерства соціальної політики України від 26.03.2021 № 151. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0669-21#Text> (дата звернення: 09.12.2021).

55. Про освіту : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 09.12.2021).

56. Про планування діяльності та ведення документації соціальних педагогів, соціальних педагогів по роботі з дітьми-інвалідами системи Міністерства освіти і науки України : наказ МОН України від 28.12.2006 № 864. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0864290-06#Text> (дата звернення: 09.12.2021).

57. Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2021–2022 н. р. : лист МОН України від 16.07.2021 № 1/9-363. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/83136/ (дата звернення: 09.12.2021).

58. Про соціальні послуги : Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 09.12.2021).

59. Про типову документацію працівників психологічної служби у системі освіти України : лист МОН України від 24.07.2019 № 1/9-477. URL: https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/65201/ (дата звернення: 09.12.2021).

60. Програма виховання «У поступі до цінностей» / Алексеєнко Т.Ф., Журба К.О., Кириленко С.В. та ін. За ред. І.Д.Беха – 2018. Режим доступу: Сайт Інституту проблем виховання НАПН України [https:// ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/](https://ipv.org.ua/prohrama-nova-ukrainska-shkola/)

61. Психологічна служба : підруч. / А. Г. Обухівська та ін. ; за наук. ред. В. Г. Панка. Київ : Ніка-Центр, 2016. 362 с. 79

62. Розвиток життєвих навичок. Навчально-методичний посібник для роботи зі старшокласниками і випускниками інтернатних закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / [Л. Дума, Р. Краплич, К. Сіллевіс та ін.]; за заг. ред. І. Зверєвої; керів. групи авт. – упоряд. Л. Дума / МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я». – К. : ФОП Шарко, 2011. – 160 с.

63. Сімейний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення: 09.12.2021).

64. Соціальна педагогіка : словник-довідник / [Т. Ф. Алексеєнко, Ю. М. Жданович, І. Д. Зверєва та ін.] ; за заг. ред. Т. Ф. Алексеєнко. – Вінниця : Планер, 2009. – 548 с.

65. Соціальна педагогіка: словник-довідник / за заг. ред. Т.Ф. Алексєєнко. – Вінниця, ООО «Планер», 2009. 548 с.
66. Соціальна профілактика девіантної поведінки: курс лекцій з презентацією навч. посіб. / з ред. Н. М. Савельєвої. Полтава : ПНПУ, 2016. 110 с.
67. Соціально-педагогічна підтримка дітей та учнівської молоді : монографія / [Алексєєнко Т. Ф., Жданович Ю. М., Малиношевський Р. В. та ін.] / за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. – К. : ТОВ «Задруга», 2017. 168 с. 12. Цінність життя підлітка: світоглядні орієнтири : Монографія / [В.М. Шахрай (Ред.), Т.Ф. Алексєєнко, Л.В. Гончар, Л.В. Канішевська, Р.В. Малиношевський. Київ, 2019. 136 с.
68. Харт Р. Участь дітей: від символічності до громадянства, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence, 1992.
69. Харченко Н. Розвиток критичного мислення. Інноваційні форми роботи для дітей і дорослих / Н. Харченко; Київ : «Видавнича група «Шкільний світ», 2018 – 120 с. (Бібліотека «Шкільного світу»).
70. Хромова, О. Л. Батьківські збори у 5-9 класах: методичні розробки для занять з батьками учнів 5-9 класів. Київ, Шкільний світ. 2010 (Грудень). (с. 2-12).
71. Цивільний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 09.12.2021).
72. Цуркан, Т. Г. Ключові ідеї виховання успішної дитини: методичні рекомендації студентам, учителям, батькам. Чернівці, Друк ФОП Варвус В. В. 2016.
73. Шпилик С. Інформаційна війна, пропаганда та пр: такі схожі й такі різні / Світлана Шпилик // Галицький економічний вісник – Тернопіль : ТНТУ, 2014. – Том 47. – № 4. – С. 178-188.
74. Compass: Manual for Human Rights Education with Young people URL: <https://www.coe.int/en/web/compass> 2. Goodman, S.Social Media Literacy: The 5 Key Concepts. By June 10, 2014 Updated May 30, 2014 URL:

<https://ms.detector.media/mediaosvita/post/12500/2015-02-03-sotsialna-mediagramotnist-pyatklyuchovikh-printsipiv/>

75. Global Protection Cluster Working Group. Handbook for the Protection of Internally Displaced Persons. Geneva: Inter-Agency Standing Committee, 2010, 545 p.